

MAHMUD EROL KILIÇ
Anadolu Tasavvuf
Tarihine Notlar

-II-

HALVETİ - UŞŞAKİLER

ÖNSÖZ

Tasavvuf tarihimizin en mühim gelişmelerinden biri de, tarikatlar dediğimiz eğitim tarzı ve mekânlarının ortaya çıkışı ve bugüne kadar ifâ ettiği vazifelerdir. İslam âlemi genelinde sayıları yüzlerce olan bu ocakların mühim bir tanesi de ilk teşekkülünü Tebriz – Bakü hattında tamamladıktan sonra Anadolu’da daha da inkişaf eden, oradan da Balkanlar ve Kuzey Afrika’ya kadar intişar eden Halvetîlik tarikatıdır. 50 kûsur dalı ile büyük bir çınar ağacını hatırlatan bu irfan yolunun bir kolu da aslen Orta Asya dervişi olan Buharalı Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî tarafından 16. yüzyılın başlarında Batı Anadolu illerimizden Uşşâk’ta tesis edilen **Tarikat-ı Aliyye-yi Uşşâkiyye** şubesidir. Daha çok Batı Anadolu, İstanbul, Trakya ve Balkanlar’da yaygınlık kazanan bu tarikatın tarihine dair uzun yıllardır yürüttüğümüz çalışmamızın yan ürünü olarak bugüne kadar pek çok dar saha çalışması da yaptık. Bu araştırmalarda elde ettiğimiz bazı bulguları daha sonra çıkarmayı düşündüğümüz büyük çalışmada kullanacağız elbette fakat muhtelif vesilelerle ürettiğimiz bu hususi makaleler de erbabına lazım olur düşüncesiyle yayımlandıkları yerlerde kalmasını istedik ve burada bir kitap haline getirdik. Bu makalelerde ilginç bazı bulgulara da yer verilmiştir. Mesela

“Hüsâmî” mahlası ile şiirleri olan şairin gerçek kimliğini yahut Uşşâkî tarikatından üstelik Pîr’in oğlu zannedilerek şiirleri koruma altına alınan zâtın bu vasıflarla hiç alakası olmayan bir Bayrâmî-Melâmî şairi olduğunu ilk olarak yine burada okuyacaksınız. Bu metne tetimme kabilinden bir de Uşşâkîlik tarikat adabına dair Şeyh Abdurrahman Sami Efendi’nin hazırladığı metin olan *Tuhfetü’l-Uşşâkıyye*’yi de ilave etmek istedik. Lakin müstakil bir kitap olarak verilmesinin daha uygun olacağı düşüncesiyle onu buraya dercetmedik. O risale de bu kitaba bir ek olarak yine Sufi Yayınları tarafından basılacaktır.

İrfan tarihimize bir nebze hizmet edebilmiş isek kendimizi bahtiyar sayarız.

Mahmud Erol KILIÇ

Fatih – 2016.

ADINI UŞŞÂK ŞEHRİNDEN ALAN
BİR OSMANLI TASAVVUF OKULU:
Pîr Hüsameddin Hasan-ı Uşşâkî (v. 1001/1592)
ve Uşşâkîlik¹

Dinler, dış dünyaya yönelik bazı açıklamaları olabileceği gibi belki de bundan çok daha fazlasını insanın iç dünyası için söylerler. Dinlerin bu içte yatan (ezoterik), derûnî yönlerini araştırmak, başından beri ayrı bir saha olarak ilim dünyasının meşgul olduğu bir konu olagelmıştır. Çünkü dinlerin iç boyutu ile insanın iç boyutu arasında mütakabiliyet görülmüştür. İslam dini söz konusu olunca kendisini birinci derecede bu içte yatanı anlama üzerinde yoğunlaştıran bilim dalına “tasavvuf” adı verilmiş, bu yönde uzmanlaşanlar da “sûfî”, “mutasavvıf”, “muhakkik” gibi isimler almışlardır. Bu özel ilim dalı, zaman içerisinde kendi müesseselerini kurarak muhtelif İslam toplumlarını kültür, sanat, edebiyat ve bilim alanında etkileyen en önemli düşünce hareketi haline gelmiştir. Türkler de İslam’a girişlerinden itibaren büyük oranda dinin bu yorumunu benimsemişler ve bu sahada büyük

1 21. *Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 25-27 Ekim 2001, Uşak, [Bildiriler], c. I, s. 435-450, İstanbul 2001; Ayrıca bkz. Mahmud Erol Kılıç, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. 1, s. 573-574, YKY, İstanbul 1999.

ârifler yetiştirmişlerdir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi, Mevlânâ gibi bu yolun büyük ustalarının Selçuklular ve akabinde Osmanlıların dünya görüşünü etkilemede oynadıkları fevkalade rolün² yankıları, Anadolu'nun her tarafından irfan meclislerinin yükselmesi şeklinde olmuş ve bunun neticesinde Yunus Emre gibi, Niyazi-i Mısri gibi, Eşrefoğlu Rûmî gibi, Şeyh Gâlib gibi yüzlerce mütefekkir sûfi yetişmiştir. Bu düşünürler de elde ettikleri evrensel ve küllî değerler doğrultusunda fertleri ve toplumu kendi dönemlerinde aşk-ı ilâhî, muhabbet-i Nebî ve hoş görüye sevk etmişlerdir. Osmanlı insanının zihniyet dünyası üzerinde düşünce arkeolojisi yapan bütün araştırmacılar derine indiklerinde işte hep tasavvuf denen bu din felsefesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Osmanlı şairinin kullandığı mazmunlar, esnafının ticarî tutumu, âliminin ilim anlayışı vs. birbirinden ayrı gibi duran toplumsal sahaların hep bu fikirle âlûde olduğu görülmüştür. Hatta sûfilik veya tasavvuf denilen bu dünya görüşünün Osmanlı toplum yapısında öyle bir kapsayıcılık karakterine sahip bulunduğu görülür ki toplumun bütün katmanlarında; bürokratik elite (kalemiye), aydınlar arasında (ilmiye), askerde (seyfiye) ve halkta (esnaf, çiftçi, köylü) hep ona ait sembollerle karşılaşılır. Osmanlı toplum mozayiginde bütün bu sosyal katmanların hepsini buluşturan ortak bir düşünce haritası (paradigma) olarak “tasavvuf”un çok önemli bir yeri vardır. Yani sultan ve reâyâ, zengin ve fakir, âlim ve cahil, farklı ırklar gibi bütün karşı karşıya konabilecek toplumsal sınıfların kesişim alanını bulmakta “tasavvuf” hemen göze çarpar. Hatta tasavvufla doğrudan ilgisi

2 İbn-i Arabî'nin görüşleri ve tesirleri konusunda daha fazla bilgi almak için şu makalelere müracaat edilebilir: Mahmud Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX/493-516, İstanbul 1999; a.mlf., “Ekberîyye”, *a.e.*, X/544-545, İstanbul 1994; a.mlf., “Füsûs el-Hikem”, *a.e.*, XIII/230-237, İstanbul 1996; a.mlf., “el-Fütûhât el-Mekkiyye”, *a.e.*, XIII/251-258, İstanbul 1996. Ayrıca bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 205, Ankara 1991; Mustafa Tahralı, “Muhyiddin İbn-i Arabî ve Türkiye'ye Tesirleri”, *Endülüs'ten İspanya'ya*, Ankara 1996.

olmayan birtakım şairlerin bile şiirlerinde bu mektebe ait mazmunlardan yararlanma ihtiyacı hissetmeleri ve şiirlerini o türden temalarla süsleyerek değerli kılmaya çalışmaları, bu doktrinin o kültürel yapı içerisindeki belirleyici konumunu göstermektedir. Böylesi bilgelerin rehberliği, yol göstericiliği altında hem fert hem devlet olarak o kadar güzel şeyler yaşanmıştır ki bir siyasi otorite bile,

*Padişah-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş
Bir velîye bende olmak cümleden âlâ imiş*

itirafında bulunmak zorunda kalmıştır. Anadolu'ya ışık tutan bu ârifler, genellikle her bölgeye dağılmış bir vaziyette bulunurlar ama bazı muayyen yörelere bunları çeken birtakım sebepler de bulunsa gerektir. İşte böylesi ilim ve irfan merkezi olmuş birçok yöremizden bir tanesi de Evliya Çelebi'nin (v. 1095/1684), "Havasından mıdır suyundan mıdır âşığı çoktur, birisi birkaç gün kalsa hemen âşık olur," dediği "Âşıklar" yani Uşşâk şehridir. Eski dildeki mensubiyet eki ile "Uşşâkî" denildiğinde ise bu ile mensup olan kimse anlaşılır.³ Uşşâk şehrinin o yıllardaki fizikî yapısına baktığımızda, Anadolu vilayetine tâbi Kütahya livâsına bağlı dokuz nahiyeden biri olduğunu görürüz.⁴ Toplam 121 karye, 7 mezraa ve 3 çiftlikten oluşan Uşşâk nahiyesinin 8/1 öşür miktarına tâbi olmasından dolayı Osmanlı vergilendirme sistemi içerisinde vasat verimlilikte kabul edilen bir araziye sahip olduğunu, kendisine tâbi karyelerin isimlerinin tetkikinden de buralarda yaşayan halkın daha çok Türkmen cemaatlerinden (özellikle Avşar oymağından) müteşekkil olduğunu anlarız.⁵ Geleneksel dünyada

3 Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, Sül. Ktp. Halet Ef., nr. 628, vr. 319a.

4 Ahmed Rif'at Efendi, *Lûgat-ı Târihiye ve Coğrafiye*, c. V, s. 39, İstanbul 1299; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, c. IV, s. 3155, İstanbul 1311; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdari Taksimatı*, s. 91, Ankara 2000.

5 Mehtap Akgül, *Kütahya Tahrir Defterlerine Göre Uşak Nahiyesi*, ss. V, 127, İst. Üniv. Sos. Bil. Ens. Y. L. Tezi, İstanbul 1988.

modern dünyada olduğu gibi bireyleşme çok fazla olmadığı için bir ilin ekonomik, siyasî, kültürel ve ilmî tarihi ile dinî tarihi birbirine çok önemli malzemeler sunar. Bu sebeple Uşşâk şehrinin ister ekonomik ister kültürel tarihini çalışacak olan kimseler, dinî tarihine de göz atmak durumundadırlar. Araştırma sahamız gereği Uşşâk ilinin manevî tarihine bir göz atmak istediğimizde, bu ilimizin adını belki yukarıda bahsettiğimiz manasından dolayı olsa gerek kendilerine özel isim seçmiş bir tasavvuf okuluyla karşılaşmaktayız. Osmanlı döneminde birçok şeyh, âlim ve şairin içerisinde çıktığını gördüğümüz Uşşâkiyye okulu, işte bu şehirde kurulmuştur. Bu şehrin literatüre katkısı içerisinde Uşşâkkârî halılar, kilimler ve seccadelerin yanı sıra söz konusu Uşşâkîlik tasavvufî okulu da yer almaktadır. Rüşenilik (Aydın) ve Sivasîlik'in yanı sıra bir şehir adına nisbet edilen üç Osmanlı tasavvuf okulundan birisi de Uşşâkîliktir.

Biz bu yazımızda, uzmanlık alanımız gereği münhasıran Osmanlı döneminde kurulup daha çok İstanbul, Rumeli ve Batı Anadolu'da yaygınlık kazanmış tasavvuf ocaklarından biri olan Halvetî tarikatının Uşşâkiyye kolunun kurucusu Şeyh Hüsameddin Hasan Efendi'den ve bu tasavvufî okuldan bahsedeceğiz. Ancak buna geçmeden önce, ilgili dönemdeki Uşşâk'ın manevî ve ilmî topoğrafyasına kısaca bir göz atmak süretiyle kendisini buraya çeken ana sebepleri bir nebze anlamaya çalışacağız. Bu niyetle araştırmaya koyulduğumuzda karşımıza hep “Kabaklar” köyü diye bir köy çıkmaktadır. Şahsen hususî tarihini çok merak ettiğim bu köyün o dönemde adeta bir ilim-irfan merkezi olduğunu görüyoruz. “Bir mekânın şerefi o mekânda yaşayandan gelir,” sözü fehvâsınca, bu “Kabaklar” köyünde kim var diye araştırdığımızda, ilk olarak Şeyh Alaeddin-i Uşşâkî (v. 890/1484) ismiyle karşılaşırız ki bu zât bildiğimiz kadarıyla “Uşşâkî” yani “Uşşâklı” nisbesiyle tanınan ilk sûfidir. Kaynaklarda “Kabaklı Alaeddin” diye de geçen bu zât, o dönemde Anadolu'nun en yaygın tasavvuf okulu durumunda olan Halvetîlik yoluna mensuptur ve İbrahim

Taceddin Kayserî'nin (v. 883/1478) halifesidir. Bu zâtın da silsilesi Muhammed Erzincânî (v. 879/1474) ile Halvetîlik'in ikinci pîri sayılan Seyyid Yahya Şîrvânî'ye (v. 868/1463) çıkar. Şeyhinin denetiminde geçen uzunca bir sohbet, riyazet ve mücahede eğitiminin ardından Alaeddin Efendi tarikat erkânını tekmlil ederek insanların terbiyesiyle meşgul olmaya başlamıştır. Atâî'nin tâbiriyile hal ehli bir aziz⁶ olan bu zât, 890 Hicrî 1484 Miladî yılında vefat etmiş ve Kabaklar'daki türbesine gömülmüştür.

Uşşâkî şeyhlerinden Ahmed Hüsâmî Efendi (v. 1168/1754) *Silsiletü'l-evliyâ* isimli eserinde, Kabaklı Alaeddin Efendi'nin kırk dokuz halifesinin adını sayar ki bunlar arasında on bir tanesinin künyesinden Uşşâklî oldukları anlaşılmaktadır.⁷ En baş halifesi ise kendisinden sonra tarikatının devam ettiği, Manisa'da medfun, Yiğitbâşi Velî demekle meşhur Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'dir (v. 910/1505)⁸ ki bu zât, Halvetiyyenin orta kolu denilen Ahmediyye şübesinin başı olmaktadır. Daha sonra bu koldan gelen Uşşâkiyye, Sinâniyye, Ramazâniyye, Cihangiriyye, Cerrâhiyye, Hayatiyye, Mısriyye, Buhûriyye gibi tarîklerin silsileleri de bu zât üzerinden Alaeddin-i Uşşâkî'ye ulaşır. Bununla beraber Alaeddin-i Uşşâkî'nin bizzat kendisinin kurmuş olduğu bir kol bulunmadığı için kendisi "Pîr" sayılmaz. Dolayısı ile "Uşşâkîlik" nisbesi onda bu şehrin yerlisi yani "Uşşâklî" olmasından dolayıdır. Halvetî ana gövdesinde içtihad yapmak sûretiyle kendine ait müstakil kol kurarak bu kolun "Uşşâkiyye" diye isimlendirilmesini sağlayan ise aşağıda müstakillen kendisinden bahsedeceğimiz Pîr Seyyid Hüsameddin Hasan-ı Uşşâkî'dir. Tarikat an'anesinde, aldığı bir işaret üzerine erkânda yaptığı bazı içtihadlarla müstakil kol oluşturup en az kırk kişiye manevî

6 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, s. 62-63, İstanbul 1989.

7 Ahmed Hüsâmî, *Silsiletü'l-Evliyâ*, Sül. Ktp. Bağdatlı Vehbî, nr. 1314, vr. 68.

8 Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 2001.

fütûhat yaşatarak kendilerine hilafet vermiş kimseye “Pîr” denilmektedir. O zâtın sonra da artık o yol onun adıyla anılır olur.

Kaynaklarda, Alaeddin-i Uşşâkî ile aynı şeyhe (Tâceddin İbrahim Kayserî) bağlı olduğu söylenen bir diğer halife daha vardır ki adı Emir Ahmed Semerkandî'dir. Şeyhî Mehmed Efendi (v. 1145/1732) *Vekâyü'l-Fudalâ* isimli eserinde, “Hüsameddin-i Uşşâkî ve Muabbir İbrahim Efendi ve Karamanî Nasuh Efendi ve Şeyh Memî Cân Efendi ve Seyyid Nizamzâde Seyfullah Efendi ve Emir Halife mecmûu Ümmî Sinan halifeleridir,” derken buradaki “Emir Halife” ile kimi kastettiği belli değildir.⁹ Eğer bunu Emir Ahmed Semerkandî olarak anlayacak olursak, o zaman bu zâtı İbrahim Ümmî Sinan'ın (v. 976/1568) halifesi olarak düşünmemiz gerekir. Fakat Ahmed Hüsâmî'nin *Silsiletü'l-evliyâ* isimli eserinde o, Pîr Muhammed Erzincanî'nin halifesi olarak gösterilir ve, “Şeyh Ahmed Semerkandî -kaddesallahu sırrehu'l-aziz- Hazretleri şehri Uşşâk'ta Kabaklı nâm kasabada sâkin idi. Hazreti Pîr, Hüsameddin-i Uşşâkî Hazretleri bunların hulefâsındandır ve tarîk-i Uşşâkiyyeyi icthada me'mûr oldular,” ifadelerini kullanır.¹⁰

Bu zâtın on beş halifesinin bulunduğunu yine Ahmed Hüsâmî Efendi'den öğreniyoruz ki bunlar içerisinde Hamdullah Uşşâkî, Muhammed Uşşâkî ve Hüsameddin-i Uşşâkî gibi isimlerin Uşşâkî'la bir irtibatlarının buldukları hemen göze çarpmaktadır. Ne var ki Ahmed Hüsâmî Efendi *Silsile*'sinde İbrahim Ümmî Sinan'ı müstakil olarak ele alır ve hiçbir şekilde Hüsameddin-i Uşşâkî ile irtibatlandırmaz.¹¹ Harîrizâde Mehmed Kemaleddin de (v. 1299/1882) Emir Ahmed Semerkandî'nin Pîr Muhammed Erzincanî halifelerinden olduğu fikrine, “Şeyh Ahmed Hüsâmî bunu böyle zikreder,” diyerek katılmakla kalmaz üstelik, “Bu zâtın Ümmî Sinan halifelerinden olduğunu söyleyen yanlış söy-

9 Şeyhî Mehmed, *Vekâyü'l-Fudalâ*, nşr. Abdülkadir Özcan, s. 50, İstanbul 1989.

10 Ahmed Hüsâmî, *age.*, vr. 55.

11 Ahmed Hüsâmî, *age.*, vr. 69-70.

lemektedir,” der.¹² Hâsılı Hüsameddin Uşşâkî'nin bu zâta Erzincan'da intisâb edip bilahare onun Uşşâk halifesi olarak bu ile gönderildiği¹³ ya da bu zâta Uşşâk'ta intisâb ettiği gibi iki farklı rivayet ile karşılaşmaktayız. Bu konudaki en eski kaynak olan Uşşâkîzâde Hasib'in (v. 1136/1723) *Zeyl*'inde Erzincan yerine, “Ahsen-i medâyin-i Anadolu'dan medîne-i Uşşâk'ta sâkin Şeyh Emir Efendi,” yani Anadolu'nun en güzel şehirlerinden birisi olan Uşşâk'ta sâkin Emir Efendi'den ahz-ı inabet aldığı tâbiri açıkça geçmektedir.¹⁴ Ayrıca bugün bile Kabaklar köyündeki Alaeddin-i Uşşâkî türbesinin yanı başında bir de Emir Ahmed Semerkandî adına bir kabrin bulunması, bu ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir.

Bu durumda, bütün bu rivayetlerin arasını şöyle telif edebiliriz. Bir köye aynı anda iki halife göndermek tasavvuf tarihinde pek mümkün görülme­yen bir durum olduğu için Emir Ahmed Semerkandî'nin önce Pîr Muhammed Erzincanî'ye intisâb ettiğini, fakat tekmil etmeden şeyhinin vefat etmesi üzerine onun Kabaklar köyündeki halifesi Alaeddin-i Uşşâkî'nin yanına gelerek ondan seyr ü sülûkünü geri kalan kısmını tamamladığını ve bu zâtın vefatından sonra da Kabaklar köyündeki posta onun geçtiğini tahmin edebiliriz. Meclis-i Meşâyih reisi Ahmed Muhyiddin Efendi'nin (v. 1909) tertip etmiş olduğu *Tomâr-ı Kebîr*'de Ahmed Semerkandî'nin vefat tarihi olarak derkenara 981 tarihi düşülmüştür.¹⁵ Ahmed Hüsâmî Efendi ise bir şiirinde Hüsameddin-i Uşşâkî'nin 930/1524 tarihinde makam-ı hilafete geçtiğini söyler.

Bu rivayetlerden şu iki sonucu çıkarabiliriz. Ahmed Muhyiddin Efendi'nin verdiği tarihi esas alan birinci çözüme göre Hüsameddin-i Uşşâkî'yi Emir Ahmed Semerkandî'nin 50 küsur

12 Harîrizâde, *Tibyânu Vesâil*, Sül. Ktp., c. II, vr. 290b-292b.

13 Sâdık Vicdâni, *Tomâr-ı Halvetiyye*, s. 104, İstanbul 1338-41.

14 Uşşâkîzâde Hasib, *Zeyl-i Şakâyik*, nşr. Kissling, s. 32, Wiesbaden 1965.

15 Ahmed Muhyiddin, *Tomâr-ı Kebîr*, s. 86 (Tek nüshası Eren Erkmenkul'dadır).

yıl halifeliğinde bulunmuş birisi olarak düşünebiliriz. Bu durumda bu zâtı, Muhammed-i Erzincânî'nin halifesi olarak görmek tarihen zorlaşacaktır. İkinci çözüm olarak -Ahmed Muhyiddin Efendi'nin hilafına- Ahmed Hüsâmî Efendi'nin verdiği Hüsameddin-i Uşşâkî'nin posta geçiş tarihi olan 930/1542 tarihini, aynı zamanda Emir Ahmed Semerkandî'nin vefat yılı olarak almak. Çünkü an'aneye göre genellikle posta, şeyhin vefatından sonra geçilmektedir. Bu durumda Hüsameddin Efendi o tarihten itibaren şeyh postuna oturmuş olmalıdır. Ayrıca Emir Ahmed Semerkandî'nin tarikatı konusunda da farklı rivayetler vardır. Bazı kaynaklar onun bir Kübrevî-Nurbahşî olduğunu, bazıları Halvetî olduğunu, diğer bazıları da Sinânî olduğunu ileri sürmektedirler. Netice olarak bu zâtın kimliği ve tarikatı konusunda şu an için hâlâ aydınlanmaya muhtaç birtakım yönler bulunmaya devam etmektedir. İşte Alaeddin-i Uşşâkî'den Emir Ahmed Semerkandî'ye, oradan da Hüsameddin-i Uşşâkî'ye geçen bu silsile, bu son şahısla beraber "Uşşâkiyye" adıyla anılır olacaktır.

Pîr Seyyid Hüsameddin Hasan-ı Uşşâkî (Buhara 880/1475 – Konya 1001/1593)

Buraya kadar Uşşâk'taki üstadlarını araştırdığımız Hüsameddin-i Uşşâkî'nin hayatına dair bilgiler de -kendi şeyhi kadar olmasa da- çok fazla değildir. Bazı kaynaklarda yer alan mahdut bilgileri değerlendirmeye geçelim. Pîr Seyyid Hüsameddin-i Uşşâkî'nin hayatına dair birtakım tarihî bilgilere ulaşabilmek gayesiyle yazılı kaynaklara müracaat ederek araştırmamıza başladığımızda, müellifin doğum tarihi yahut da eserin yazılış tarihi göz önünde bulundurularak Şeyh'ten herhangi bir şekilde bahsetmesi imkân dahilinde görülen ilgili dönem tarih kitapları, tasavvufî eserler, tabakât ve terâcim kitapları, şuarâ tezkireleri, arşiv vesikaları gibi kaynakların gözden geçirilmesi gerekmiştir. Fakat maalesef bu kaynaklarda kendisi hakkında fazla bir bilgiye ulaşamadık.

Tespitimize göre Hüsameddin-i Uşşâkî'den dolayı da olsa ilk bahseden yazılı kaynak, Nev'izâde Atâî'nin (v. 1045/1635) Mecdî Efendi'nin (1000/1591) *Hadâiku's-Şakâik* tercümesi üzerine yaptığı *Hadâiku'l-hakâik fî Tekmileti's-şakâik* isimli zeyldir. Kendisi de bir Celvetî dervişi olan Nev'izâde, "Devlet-i Aliyye'de vefat eden meşâyih"ı tasnif ederken Silsile-i Meşâyih-ı Halvetiyye bölümünün bir yerinde şunları söylemektedir:

"...Hüsameddin-i Uşşâkî -ki İstanbul kadısı olan Mustafa Efendi'nin pederidir- ve İbrahim Muabbir ve Edirne'de Muslihiddin-i Uşşâkî Ümmî Sinan halifeleridir. Bunlara resm-i mahsûs sâimu'd-dehr olmaktır ki tarîklerinde ziyade ale'l-mahsûsdur."

Nev'izâde'nin yaşının küçüklüğünden dolayı bizzat Hüsameddin Efendi ile tanışmış olabileceğini tahmin etmiyoruz.¹⁶ Zaten onun esas ilgilendiği kimse Hüsameddin Efendi'nin İstanbul kadısı olan büyük oğlu Mustafa Efendi'dir (v. 1037/1628). Onun hakkında bilgi verirken bu vesile ile babası Şeyh Hüsameddin Efendi'yi medhretmektedir. Daha sonra ona bir zeyl yazacak olan Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi (v. 1136/1723), Atâî'nin doğrudan Hüsameddin Efendi'den bahsetmemesinin bir "zuhûl ve gaflet" eseri olduğunu ve bu eksiği kendisinin gidereceğini söyler.¹⁷ Tasavvufî eserler içerisinde ilk defa Münîrî-i Belgrâdî (v. 1045/1535), Sarı Abdullah Efendi (v. 1071/1660) ve Muhammed Nazmî efendilerin (v. 1112/1701) eserlerinde şahıs olarak

16 Atâî, *age.*, s. 63. 1583 yılında doğan Nev'izâde Atâî'nin, Hüsameddin Efendi'nin vefatında on yaşlarında olduğunu anlıyoruz. Ayrıca kendisi önemli Celvetî şeyhlerinden Aziz Mahmud Hüdâî'ye intisâbı bulunan sûfî bir zâttır. Hüsameddin Efendi'nin çocukları Mustafa Efendi ve Abdülaziz Efendi'yi yakından tanıdığı ise üslûbundan bellidir. Ne var ki *Şakâik* müellifinin ve müterciminin bıraktığı yıllardan te'lifini tamamladığı 1634'e kadar ki dönemde yaşamış birçok âlim ve şeyh hakkında yeni bilgi ilave etmesine rağmen bunların arasında Hüsameddin Hasan Efendi bulunmaz, onun yerine büyük oğlu Mustafa Efendi bulunur.

17 Uşşâkizâde, *age.*, s. 32.

Hüsameddin-i Uşşâkî'ye veya topluluk olarak "Uşşâkîler"e kısaca atıflar bulunur. Aziz Mahmud Hüdâî Efendi'nin (v. 1038/1628) halifelerinden olan Münîrî-i Belgrâdî'nin *Silsiletü'l-Mukarrebîn* isimli eserinde iki yerde "Uşşâkîler"e temas edilir fakat bu iki yerdeki yaklaşım arasında bir tutarsızlık bulunmaktadır. Söz konusu bu eserde, Sofyalı Bâlî Efendi'nin halifesi ve Hüdâî'nin ilk şeyhi Şeyh Nüreddinzâde Muslihiddin (v. 981/1573) isimli şeyhten bahsedilirken onun, "Ümmî Sinâniler ve Uşşâkîler ve Simâvîler ve Gülşenîler ve Işıklar hakkında seyf-i sârım olup durmaz şeriat kılıcın salar" bir kimse olduğu belirtilmektedir. Hüsameddin-i Uşşâkî'den yaklaşık yirmi yıl önce ölmüş bu zâten "Uşşâkîler" hakkında böyle bir kanaate sahip olması bize biraz problemliliği göstermektedir.¹⁸ Zira Uşşâkîler diye bir topluluk adı ancak Pîr'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Nüreddinzâde şayet kendisine muhalif ise burada topluluk adı değil bizzat şahsın yani Hüsameddin-i Uşşâkî'nin adı geçmesi gerekirdi. Bu durumda bu ifadelerin Nüreddinzâde'nin değil onun ağzından kendi duygularını dile getiren müellif Münîrî-i Belgrâdî'nin olduğunu zannediyoruz.

Mamafih Nüreddinzâde'nin kendi döneminde Simâvîler ve Işıklar ve Hamzavîlerin aleyhinde olduğu herkesçe malumdur. Ancak Münîrî Efendi tarafından bu gruplara Ümmî Sinâniler, Uşşâkîler ve Gülşenîlerin de ilave edilmesi bir taassup örneği olsa gerektir. Şeyhi Hüdâî'nin Hüsameddin-i Uşşâkî'nin cenazesini İstanbul'da karşılayanların başında yer alıyor olması, onu etkilememiş olsa gerektir. Münîrî'nin Uşşâkîlerden ikinci olarak bahsettiği yerdeki üslubu ise ilkinden tamamen farklıdır. Bu sefer Şeyh Muhammed el-Edirnevî isimli Pîr Hüsameddin-i Uşşâkî'nin halifesinin halifesi olan ve Hüsameddin-i Uşşâkî'den yaklaşık on yıl sonra vefat eden bir Uşşâkî şeyhiyle bizzat Belgrad'da tanıştı-

18 Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü'l-Mukarrebîn*, Sül. Ktp., Şehid Ali, nr. 2819/3, vr. 113b.

ğını ve bu şeyhin Belgrad'da aşıklar ve sadıkların toplandığı çok hoş bir tekkesi bulunduğunu, büyük bir topluluk ile her Ramazan'ın son on gününde itikafa girme, sürekli oruçlu olma gibi güzel âdetleri olduğunu söylemektedir. Aynı yerin sonunda ise, "...zikirleri nermle [hafif ve yumuşak bir şekilde], oturdukları yerde idüb raks ve semâ itmezlerdi,"¹⁹ demesi, ilk dönem Uşşâkîlerinin âyinlerinde kuûdî zikir yaptıklarının belirtilmesi açısından önemli bir bilgidir. Hâsılı görüleceği üzere bu ikinci yerde Uşşâkîler için olumsuz bir şey söylenmemektedir ki bu durum Münîrî'nin tezadı olarak durmaktadır.

Bayrâmî-Melamîlerinden Sarı Abdullah Efendi'nin *Semeretü'l-Fuad* isimli eserindeki şu cümlelerde Uşşâkîlerden bahsedilir:

"Hüsameddin-i Uşşâkî, Ümmî Sinan hulefâsından olup Muslihiddin Efendi ondan hilafet alıp zâhir ve bâtını kavî kimesne olmağla hilafet verildikte mahmiye-yi Edirne'ye gönderilip âhir ömürlerine dek Edirne'de sâkin olmuşlardır. Hâlâ onlara tarîk-i Uşşâkî derler. Ol tarîkte olanlar sâimu'd-dehr olup ibadât-ı bedeniyye ve halvet ve uzleti maktûr-ı beşer olmayacak mertebeye iletip tezkiye-yi nefis ve tasfiye-yi bâtın ile mukayyedlerdir. ...Hüsameddin-i Uşşâkî dahi Kasımpaşa'da medfundur..."²⁰

Bundan yaklaşık elli sene sonra bir "Sivâsî" şeyhi olan Şeyh Muhammed Nazmî'nin Anadolu'daki Halvetî meşâyihine dair kıymetli bilgiler içeren ve ölümünden dört sene önce tamamladığı *Hediyetü'l-Ihvan* isimli eserinde, "...el-Hac Karamânî'den bir ... kol dahî Hüsameddin'den Rûmeli'nde bazı hulefâ mevcuddur, bunlara Uşşâkîler dirler, mücahid ve mürtaz olmağla, mürid ve muhibleri vardır," ifadeleri yer alır.²¹

19 Münîrî-i Belgrâdî, *age.*, vr. 106b.

20 Sarı Abdullah Efendi, *Semeretü'l-fuad*, s. 142-143, İstanbul 1288.

21 Mehmed Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, Haz. Osman Türer, s. 65, (Dok. Tezi), Erzurum 1982.

Görüleceği üzere ilk dönem kaynaklarındaki bilgiler çok yeterlidir. Acaba Uşşâkilerin kendi yazılı iç kaynakları var mıdır, varsa bu konuda neler söylemektedirler, diye merak ettiğimizde de maalesef bir şey elde edemedik. Tasavvuf tarihinde bazen bir şeyhin vefatından sonra onun hayatına ve menkıbelerine dair bilgilerin toplandığı “menâkıbnâme”lerin vücûda getirildiği görülmektedir. Maalesef Hüsameddin-i Uşşâki için müridlerinin böyle bir çalışma yapmış olmamaları büyük bir eksikliktir. Şayet böyle bir çalışma yapılmış olsaydı, bu bizim işimizi oldukça kolaylaştıracaktı. Öncelikle Hüsameddin-i Uşşâki'nin ilk kuşak halifelerinin eserlerinde kendisi hakkında birtakım bilgi kırpıntıları bulabilir miyiz diye araştırdığımızda, bu halifelerin de şeyhlerinin yolunu izleyerek teknik tâbiriyle, “satırlarla değil sadırlarla uğraştıklarını” ve fazla yazılı eser vermediklerini müşahede ettik. Tasavvufta marifetin yazıya geçirilemeyeceği, geçirilenin ise marifet olmayacağı prensibinden dolayı tıpkı bütün ezoterik okullar gibi eser yazmaya çok rağbet edilmemiştir. Bu çevrelerde yazılı kültürden ziyade şifâhî kültürün öne çıktığı görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı da böylesi yapıların tarihi üzerinde çalışan araştırmacıların işi gerçekten zordur.

Şeyh'in halifeleri içerisinde yazılı eser vermiş nâdir bir iki kişiden biri, Pîr'den sonra Uşşâkîlik yolunun kendisinden devam edeceği Şeyh Memîcân-ı Saruhânî (v. 1008/1599) isimli halifesidir. Onun satırları arasında da Hüsameddin-i Uşşâki hakkında, “...Hazret-i nâmdâr ve pîr-i büzürgvâr Şeyh Hüsameddin el-Uşşâki-eazzallahu Hâliku'l-Bâki-...”²² övgü cümlelerinden başka herhangi bir tarihî kıymete haiz bilgiye rastlayamadık. Uşşâkîlik tarihi açısından ilk yazılı Uşşâki kaynağının, Şeyh Ahmed Hüsâmî Efendi'nin (v. 1168/1754) kaleme almış olduğu *Silsiletü'l-evliyâ* isimli silsilenâme olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki isminden de

22 Memîcân-ı Saruhânî, *Metâlibu's-sülûk*, İst. Bel. Ata. Ktp. O. Ergin, nr. 822, vr. 1.

anlaşılacağı üzere bu eser de sadece şeyh isimlerinin art arda sıralandığı bir şeceredir. Nadiren bazı isimlerin karşısında kısa izahlar verilmektedir.

Şeyh Hüsameddin-i Uşşâkî'nin şahsı hakkında tâbir câizse ilk bibliyografik değeri haiz derli toplu bir mâlumata ancak onun vefatından bir asır geçtikten sonra oğlunun torunu Uşşâkîzâde İbrahim Hasib'in (v. 1136/1723) *Şakayık Zeyli*'nde rastlarız. Dedesinin kardeşi olan ve Hüsameddin Efendi'nin ortanca oğlu olan Uşşâkîzâde Abdülaziz Efendi'yi (v. 1045/1635) anlatırken sülaleden birisi olarak, “Kudve-i evliyâ-i izâm, umde-i asfiyâ-i kirâm, kutbu'l-aktâb, mazhar-ı tecelliyât-ı Rabbi'l-erbâb, matrah-ı envâr-ı keramet, matmah-ı enzâr-ı saadet, muhbet-i envâr-ı mülk-i bâkî; Hüsâmü'l-mille ve'd-dîn el-Uşşâkî Hazretleri” diye başlayan övgü cümlelerinden sonra onun hakkında bazı malumatlar verilir.

Uşşâkîzâde İbrahim Hasib'in bu ifadelerinden sonra Ahmed Hüsameddin Efendi'nin *Divân*'ında verdiği bir iki tarihî bilgi bugün bizim “Şeyh” hakkındaki en eski iki kaynağımızı oluşturmaktadır. Hasib Efendi'nin burada verdiği bilgiler, kendinden sonra gelen bütün tarihçilerin Hüsameddin Uşşâkî hakkında verdikleri bilgilere kaynaklık edeceğinden hususi bir önemi vardır. Hüseyin Ayvansarâyî (v. 1201/1786), Harîrîzâde Kemaleddin (v. 1299/1882),²³ Bandırmalîzâde Ahmed Münib, Şemseddin Sâmî (v. 1904), Hocazâde Ahmed Hilmî (v. 1913), Hüseyin Vassaf (v. 1929), Sadık Vicdanî (Kurtoğlu) (v. 1939) gibi daha geç dönem müelliflerin eserlerinin hemen hepsine Uşşâkîzâde İbrahim Hasib'in kaynaklık ettiği görülmektedir. Bunların içerisinde son devir önemli tasavvuf araştırmacılarından ve aynı zamanda kendisi de bir Uşşâkî şeyhi olan Hüseyin Vassaf Efendi'nin *Sefîne-i Evliyâ*'sındaki bilgiler de yine Uşşâkîzâde'nin metnine dayanmakla

23 Harîrîzâde Uşşâkîzâde'yi Arapçaya tercüme etmiş gibidir. Harîrîzâde, *age.*, c. II, vr. 290b-292b.

beraber günümüze daha yakın bir kaynak olması, özellikle bu tarikat ve meşâyih hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmesinden dolayı bu konudaki en fazla bilginin bulunduğu kaynak olmuştur. Ancak Hüseyin Vassaf da, “Hazreti Pîr efendimiz hayatında şöheretten fevkalade ictinab etmiş ve daima uzleti tercih etmişlerdir. Bu yüzden onun terceme-i halini teferruatı ile yazabilmeye kimse cesaret edememiştir. Allah’a şükür ki ahfâdından olan İbrahim Efendi, cedlerinden duyduğu şeyleri toplamak sûretiyle yukarıda söylediğimiz bilgileri vermiştir. Daha fazla bilgi toplamaya çalıştım ise de hadiselerin dilden dile nakledilirken çok değişmiş olduğunu ve aslından uzaklaştığını gördüm,” demek sûretiyle Hüsameddin-i Uşşâkî’nin şahsı hakkında fazla bir bilgi veremediğinden şikâyet etmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi eski müdürlerinden ve aynı zamanda son devir Uşşâkî şeyhlerinden olan Mehmed Hazmî (Tura) Efendi’nin (v. 1960) büyük emekler vererek yazmakta olduğunu ilk olarak pirdaşı Hüseyin Vassaf Efendi’den öğrendiğimiz, daha sonra da kendisinin bir eserinin arkasında ilan ettiği *Hüsameddin-i Uşşâkî ve Tarikat-ı Aliyye-i Uşşâkıyye* isimli esere ise bütün araştırmalarımıza rağmen bugüne kadar ulaşamadık.²⁴ Eğer bu eser bir gün ortaya çıkarsa, Uşşâkîlik araştırmalarında büyük bir boşluğun dolacağını tahmin ediyoruz. Günümüzde yazılan bazı kitaplar da doğrudan veya dolaylı olarak tamamıyla Hüseyin Vassaf’tan nakilde bulunan çalışmalardır.²⁵ Bu hayli mahdut kay-

24 Hazmî Efendi’yi tanıyanlar arasında yaptığımız bir araştırmada, bu eseri 1965’lerde gören kimselere rastladık. Eserin bu tarihten sonra kaybolduğu anlaşılmaktadır.

25 Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 555, İstanbul 1971; Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 131-135, İstanbul 1989; Kazım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Velîler*, s. 331-333, İstanbul 1979; Fahamet Onat, *Büyük Türk Mutasavvıflarından Pîr Hasan Hüsameddin Uşşâkî ve Hülefası*, 5. bsk., İstanbul 1988; Sıddık Nâci Eren Balıkesîri, *Pîr Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî*, İstanbul 1990; Şevket Gürel, *İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehidleri*, s. 129-133, İstanbul 1988; Mehmed

naktan çıkarabildiğimiz kadarıyla Pir Hüsameddin-i Uşşâkî'nin hayatı şu şekildedir:

Adı ve Künyesi

Asıl adı “Hasan”, lâkabı “Hisamüddin” (dinin kalesi, koruyucusu) olan, soyu Hz. Hasan’a dayandığından dolayı “şerîf” sayılan²⁶ Hüsameddin-i Uşşâkî'nin, doğum yeri Buhara olması hasebiyle “el-Buhârî” ve çok uzun seneler Anadolu'nun Uşşâk şehrinde ikamet etmesinden dolayı da “el-Uşşâkî” nisbetleri vardır. Bu durumda künyesi tam olarak şu şekilde olmaktadır: “Seyyid Hüsameddin Hasan el-Buhârî el-Uşşâkî” Kendisinden bahseden ilk yazılı kaynaklar olan Nev'izâde ve Uşşâkizâde zeyillerinde ve diğer kaynaklarda kısaca “Şeyh Hüsameddin-i Uşşâkî” olarak imlâ edilmiş olduğundan yazıda kısaca bu tercih edilmektedir.

Âilesi

Kaynaklar, Hasan Efendi'nin babasının Buharalı bir tüccar olduğu, adının “Teberrük” olduğu, isminin başında “Hacı” ünvanının bulunduğu ve Muhammed (Mehmed Çelebi) adında bir kardeşi bulunduğu başka bir bilgi vermezler.²⁷ Babası Hacı Teberrük Efendi, aynı zamanda temel dinî bilgileri aldığı ilk hocasıdır.

Doğumu

Doğum yeri Maverâünnehir'de Buhara şehri olan Hüsameddin Hasan Efendi'nin doğum tarihi için Uşşâkizâde bir tarih vermezken doğum tarihinin 880/1475 olarak ilk kaydedildiği yer, kendisinden

Akkuş, “Hüsameddin Uşşâkî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XVIII, s. 515-517, İstanbul 1998; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 151-153, İstanbul 2001.

26 Hüsameddin-i Uşşâkî'nin bir seyyid olduğu gerçeği, torununun oğlu Uşşâkizâde Seyyid Abdullah Efendi'nin yedi yıl kadar Nakibü'l-eşraf seçilmesiyle tescil edilmiştir.

27 Uşşâkizâde, *age.*, vr. 18.

yaklaşık yüz elli sene sonra vefat etmiş olan Âsitane şeyhi Ahmed Hüsameddin Efendi'nin *Dîvân*'ındaki,

Çün sekiz yüz seksen anın mevlidi

mısraıdır. Bu doğum tarihi esas alındığında ortaya çıkan yüz yirmi senelik bir ömür ve vefatı esnasında geride hamile bir eş bırakması gibi sonuçlar, kimi modern araştırmacıların zihnini karıştırmışsa da modernlik-öncesi toplumlarda benzeri örnek olaylara rastlanması ve de bunun aksini ispatlayacak bir delil olmamasından dolayı biz bu tarihi esas almaktayız. Ayrıca ilk intisâbı ve İbrahim Ümmî Sinan ile irtibatına dair bilgiler de sadece bu kaynakta yer almaktadır.

Uşşâk Diyarına Gelişi

Bu durumda, Orta Asya'nın en önemli sûfi merkezlerinden birisi olan Buhara şehrinin yönetiminin Timurlulardan Özbek Şeybânîlerin eline geçmesine o sıralarda yirmi beş yaşlarında bulunan Hüsameddin-i Uşşâkî'nin de şahit olmuş olması muhtemeldir. Biz bazı tahminlerden yola çıkarak Hüsameddin-i Uşşâkî'nin 25 ila 37 yaşları arasına denk gelen yöredeki bazı karışıklıklar zamanında yani 905-917 yılları arası bir dönemde Buhara'yı terk ettiğini düşünmekteyiz. Onun terk-i diyar edişindeki bazı motifler, başta büyük sûfi İbrahim b. Edhem olmak üzere birçok sûfinin hayatıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle maddî durumu yerinde olan veya saltanata mensup olan ailelerin çocuklarında görülen bu tarz hayattan yüz çevirme pratiği, tasavvuf tarihinde sıkça görülen bir durumdur.²⁸ Şöyle ki babasının vefatı üzerine ailenin onun ticaretini devam ettirmesini büyük oğul olarak Hasan'dan beklemesi, mistik yapıdaki bu insanın

28 Şeyh Sâdî bu durumu, *Ey hânesine dükkânına mihlanan âdem/Hamsın, olamazsın ki bir insân-ı mükemmel*, nutkuyla çok güzel dile getirmektedir. Şeyh Sâdî, *Gülîstan*, Trc. Niğdeli H. Eroğlu, Haz. A. Bilgin-M. Çiçekler, s. 143, İstanbul 1996.

rûhunu sıkmaya başlar. Birçok kimsenin manevî yola girişinde görülen bir motif olan rüya ile yönlendirilme hadisesi burada da karşımıza çıkmaktadır. Bu rûhî kabz içerisinde gördüğü bir rüya, onun hayat seyirinde yeni bir dönemin başlangıç noktası olacaktır. Kaynakların belirttiğine göre güya bu rüyada, “Meşakk-ı bî-hude-i ticaret ehl-i hakikat indinde ayn-ı hasârettir eğer kâm-ı uhrevî sana murad ise çarşû-yı kesretten rû gerdân olup ahsen-i medayin-i Anatûlî’den medine-i Uşşâk’ta sâkin Şeyh Emir Efendi’den ahz-ı inabet ve küşegîr-i uzlet ve ibadet ol,” “Dünya ticareti ehl-i hakikat nazarında ziyandan ibarettir. Sen eğer ahiret safâsı ve kârı kazanmak istiyorsan bu kesret çarşısından el etek çek ve Anadolu şehirlerinin en güzellerinden Uşşâk şehrinde mukîm olan Şeyh Emir Efendi’den inabe alarak uzlet köşesinde ibadetle meşgul ol,”²⁹ manevî işaretine muhatap olur. O da gördüğü bu rüyanın izini sürerek Orta Asya’dan Anadolu’ya doğru yolculuğa başlar. Hüseyin Vassaf, Şeyh’in hayatının bu kesitini *Uşşâkîzâde Zeyli*’nden şöyle özetler:

“O da uyanır uyanmaz hemen bu söylenenleri tatbîke karar vermiş, babasından kalan büyük serveti kardeşi Muhammed Çelebi’ye hibe etmiştir. Muhammed Çelebi, istemeye istemeye bu işe razı olmuştur. Bu işlerden sonra yaya olarak yola çıkan Hz. Pîr, yarlar beller aşarak uzun bir yolculuktan sonra nihayet Uşşâk’a varmış ve bahsi geçen şeyhin hizmetine girmiştir.”

Kendisinden bahseden kaynaklarda Hüsameddin-i Uşşâkî’nin gençlik döneminde zâhirî ilimlerde söz sahibi olacak kadar tahsil görmüş olmasının yanı sıra bâtinî ilimlerde de Kübreviyye’nin Nurbahşiyye koluna intisâbı bulunduğu belirtilir. Hatta bazı geç dönem eserlerde onun söz konusu bu tarîkatta hilafet makamına

29 Uşşâkîzâde, *age.*, vr. 18. Gördüğü bir rüyanın izini sürerek mürşidini yine aynı şehirde, Uşşâk’ta bulması yönüyle Hüsameddin-i Uşşâkî ile benzer bir öyküye sahip diğer bir sûfi de Niyazi-i Mısri’dir. Bkz. Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 74-77, Ankara 1998.

kadar yükseldiği ve Uşşâkilik tarikatının da işte bu tarikat ile Halvetîliğin meczinden oluştuğu görüşüne de rastlanır. Bu durumda Hüsameddin Efendi muhtemelen memleketi olan Buhara'da veya orayı terk ettikten sonra uğradığı Herat ve Meşhed dolaylarında yani Horasan'da Kübreviyye tarikatına girmiştir. Bir üçüncü ihtimal de Anadolu'ya, belki de Uşşâk'a geldiğinde bu tarikata girmiş olma ihtimalidir. Zira Bursa, Balıkesir ve Uşşâk civarında bu tarikatın az dahi olsa mensupları bulunduğunu bazı kaynaklardan öğrenmekteyiz.³⁰

Bir rüya üzerine terk-i diyar ederek yola düşen Şeyh Hüsameddin-i Uşşâkî'nin Uşşâk iline vardığında elli yaşlarında olduğu konusundaki rivayet esas alınacak olursa, bu durumda 930/1523 yılından önce Uşşâk'a varmadığını anlarız. Daha önce söylediğimiz gibi bazı kaynaklar ise Hüsameddin Efendi'nin Uşşâk iline varmadan evvel İstanbul-Tebriz askeri yolu üzerinde bulunan Erzincan'da bir müddet ikamet ettiğini ve manevî işaretle kendisine bildirilen şeyhi Emir Ahmed Semerkandî ile orada mülakâ olduğunu ileri sürmektedirler. Emir Ahmed Semerkandî'nin kimliği hakkında ise bir malumata sahip değiliz. Bu zâtın bir Nurbahşî mi yoksa Halvetî mi olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Ayrıca kendisine Uşşâk'ta değil de Erzincan'da intisâb ettiğini yazanlar da bulunmaktadır. Bu zâtın tekmil-i sülûk ettikten sonra uzunca bir süre Uşşâk'ta irşad postunda oturmuştur.

Şeyh'in III. Murad (982/1574'te tahta geçti) ile arasında bir irtibat olduğu bellidir ama mahiyeti hakkında bazı problemler vardır. III. Murad, 953/1546'da Manisa Bozdağ yaylasında doğduğu zaman Hüsameddin Efendi 71 yaşında ve Uşâk'ta ikamet eden bir şeyh efendidir. Bundan yaklaşık on bir yıl sonra Manisa'da, şeyhzâde için yirmi gün süren bir sünnet merasimi yapılır. On beş yaşındaki şehzâde Murad, sancak beyi olarak

30 Bkz. Reşad Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 219-222, İstanbul 2000.

Manisa'ya tayin edilir. Bu vazifede 14-15 yıl kalır. Şehzâdenin iyi yetişmesi için ulemâ ve meşâyih ile irtibatı sağlanır.³¹ Hocaları Sadeddin Efendi, İbrahim Efendi ve Saruhânî Câfer Efendi'dir. İki yıl burada rahat bir hayat süren Şehzâde, Aralık 1574'te tahta çıkınca denizde kadirgalardan, karada arabalardan meydana gelen büyük bir organizasyonla Manisa'da bulunan maiyetinin, mallarının ve hazinesinin acele olarak İstanbul'a naklini ister.³² O sırada Hüsameddin-i Uşşâkî 102 yaşlarında bir pîr-i fânîdir artık.

III. Murad'ın renkli kişiliğinin yanı sıra tasavvufa ilgi duyan ve ince edebî zevkleri olan bir padişah olduğunu da biliyoruz. Murâdî mahlasıyla yazdığı tasavvufî içerikli şiirleri bulunan³³ Sultan'ın bu şiirlerinden bazıları üzerine tasavvuf ehli kimseler şerhler yazmışlardır ki bunların arasında bir Uşşâkî şeyhi olan Memîcân-ı Saruhânî Efendi ve onun halifesi Bursalı Mehmed Subhî de vardır. Kendi döneminde şeyhleri, sâlih kimseleri, âlimleri ve şairleri koruyup gözettiği ve muhtelif tasavvuf erbabı ile mektuplaştığı, zaman zaman onlara bazı şeyler sorduğu veya rüyalarını tabir ettirdiği bilinmektedir.³⁴ Şeyh Hüsameddin-i Uşşâkî ile Sultan arasında var sayılan ilişkinin temellerinin daha Şehzâde'nin Manisa'da vali bulunduğu yıllarda atıldığını tahmin ediyoruz. Padişah'ın kendisini İstanbul'a davet etmesi, kendisine bir mekân tahsis etmesi ve bilahare ilmiye sınıfına mensup çocuklarının iyi pâyelerle görevlendirilmesi bu irtibatı teyit eden birtakım karînelerdir. Ancak III. Murad'ın Hüsameddin-i Uşşâkî'ye intisâb ettiği ve bir "Uşşâkî" olduğu rivayetlerinde aydınlanmayan bazı noktalar vardır.³⁵ Şöyle ki, daha önce de belirttiğimiz gibi

31 Mehmet Demirci, "Şehzâdeler Dönemi Manisasında Tasavvufî Muhit", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 4 (Ekim), s. 33, İstanbul 1994.

32 Feridun Emecen, *16. Asırda Manisa Kazası*, s. 66, Ankara 1989.

33 H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad*, İstanbul 1988; Mustafa İsen-A. Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, s. 161-168, Ankara 1997.

34 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 77, İstanbul 1308.

35 E. Behnân Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, s. 448, İstanbul 1964; H. Ahmet Kırkkılıç, *age.*, s. 16.